

Тавріда ХОРОЛЬСЬКА

СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСНУВАННЯ І СУТНОСТІ ЛЮДИНИ М. І. ПИРОГОВИМ

У статті йдеться про оригінальну філософсько-християнську інтерпретацію зворотності та незворотності людського існування і сутності, запропоновану просвітителем М. І. Пироговим. Зворотність особистісного людського існування він пов'язує із такими життєвими цінностями як освіта, освіченість, наука, знання. Незворотність — забезпечується культурою самоформування людської ідентичності на засадах цілісної системи соціокультурних та релігійних духовних цінностей, ідеалів і норм. Остання аналізується з погляду декількох складових культури становлення екзистенції особистості та її життєвого світу.

Особистості такого типу, як Микола Іванович Пирогов, воістину гордість свого часу вже за однієї тієї обставини, що сама їх присутність у суспільстві підвищує духовний стан народу, нації, людини, моральне звучання часу.

Думки видатного просвітителя XIX століття про те, що життя людей будь-якої доби ніби переслідує «згубне коло», актуальні й досі. Починаючи від Понтія Пілата і дотепер, з одного боку, винуватцем у всіх негараздах буття самої людини і суспільства владою визнається народ через його нерозумність, неосвіченість, нерозвиненість та бездуховність, через відсутність яскравих індивідуальностей у ньому. З іншого — народ зневажений владою, яка нерідко заважає сім'ї, закладам освіти і виховання являти суспільству великих індивідуальностей та, час від часу, ведучи боротьбу з ними, культивує стадні почуття серед різних верств населення для того, щоб люди лише видавали себе індивідуальностями, а не були насправді такими.

Культура самоформування індивідуальної форми буття передбачає наявність певної ідеї та способу життя як належного, які людина повинна втілити, звичайно, з урахуванням соціально-історичного розгортання варіантів та можливостей вибору. Останнє і забезпечить оптимізацію, успішність та свободу самоформування життєвого світу екзистенції, сутність й існування людської особистості.

Втілення ідеї індивідуальної форми життя можна подати наступними постулатами:

- автономність вибору та усвідомлення «законів» життя як належного;
- врахування і покладання екзистенційного життя на соціальний та духовно-культурний контекст;
- побудова ідентичності як певної інтеграції автономії та соціальної і духовно-культурної комунікації людської особистості;
- відповідальність особистості за процес формування власного життя;
- «зворотність» та «незворотність» життєвого світу, існування і сутності екзистенції.

Системне усвідомлення вище викладених принципів індивідом може бути корисним для процесу самоформування ідентичності, досягнення «незворотності» позитивного змісту індивідуального життєвого світу. Допомогти ж людині їх усвідомити повинні не в останню чергу освіта, наука і виховання, вважає М. Пирогов. Його міркування про існування і сутність людини крізь призму виховання й освіти дають підставу зробити висновок про те, що смислові, етико-культурні аспекти формування життєвого світу особистості у жодному разі не можуть затемнюватися, вважатися другорядними, поступатися, скажімо, матеріальним, економічним аспектам, на чому, до речі, так акцентують свою увагу сучасні системи освіти і науки. Гідність і совість індивідів у процесі формування своєї ідентичності, творенні власного життєвого світу не можуть визнаватися застарілими або такими, що втратили свою актуальність та силу навіть за обставин порятунку «чесні і совісті» певних систем освіти і виховання. Адже «... втрати в освіті — не головна втрата у житті. Втрати в душі, нівечення душі, на які ми беззастережно погоджуємося з юних років, — непоправніші» [12, 5, 46].

Існування людини не звільняється від моралі та не знаходиться поза культурою. Воно керується, регулюється не лише дією об'єктивних законів, а й визначається, не в останню чергу, активністю, волею і вибором людей, цілим комплексом їх потреб та інтересів, сподівань, настанов, моральних і культурних цінностей, смислів та значень. Відтак, системи освіти і виховання — це середовище, у якому, як ні в якому іншому, формується свого роду іманентна морально-відповідальна рефлексія індивідів, що забезпечує орієнтири, адекватні вчинкам і поведінці екзистенції у вимірах людяності та людськості.

Подібний лейтмотив і принцип підходу до розуміння сутності буття людини, до особистості сповідував у своїй просвітительській діяльності та світогляді Микола Іванович Пирогов. Саме тому надто важливе місце в ній посіли питання духовного, культурного та морального життя людини і суспільства, їх існування і розвитку в гуманістичному вимірі, оскільки він чітко усвідомлював, що поза моральним, духовним та культурним оновленням життя, неможливий ні економічний, ні політичний прогресивний розвиток. Адже важко заперечити думку, за якою в кінцевому підсумку від характеру духовних цінностей, що сповідують люди, від моральних ідеалів та етичних принципів, які збуджують людську активність, від певного морального вибору суспільства, всіх і кожного, залежить та чи інша відповідь на виклик, у тому числі, й нашого сьогодення, а не лише від дії об'єктивних законів.

Самовідчуття гідності власного буття, на його думку, повинне бути притаманним людській особистості від колиски до могили, від часу, коли вона менш ясно

відчуває своє «Я» і до пори, коли починає правдоподібно усвідомлювати, що не груба оболонка тіла зберігає людську індивідуальність, людську сутність. Саме тому він у захваті від стоїків, гордих у своїх переконаннях стосовно духовної природи людини, яка у будь-якому разі сама повинна шукати і давати відповідь на питання про своє призначення та сенс життя. З часу знайомства з життям і творчістю Сократа у світогляд Пирогова ввійшло уявлення про істинно людську індивідуальність, про життєвий та творчий героїзм особистості, про несприйняття нею невігластва та пітьми, про її чутливість до справедливості та гуманності. Але самі по собі наука й освіта розглядають людину лише як носія певних функцій, однобічно. Людина-функціоналіст не стільки творить своє ідентичне існування і сутність, скільки руйнує цілісність життєвої тканини, сегментує свій особистісний життєвий світ, віддаляючи його від справжнього.

Сегментація особистісного життєвого світу людини скеровує освіту і науку на монофункціональну спрямованість, переважно на приріст знань, а не на формування цілісної ідентичності, що є згубним для людської індивідуальності, вважає просвітитель, оскільки може з'явитися неспівставність її вчинків, поведінки та життєвих ідеалів. Останнє стосується і релігійного моралізаторства, відчуженого від істини та краси. Церква може втратити свою значимість для існування і самореалізації людини, якщо не поєднає у своїх цінностях істину, красу та моральну правоту значно більшою мірою тепер, ніж вчора. І вже як лікар, а не лише як просвітник, Пирогов підкреслює, що навіть у живому організмі не буває повної спеціалізації окремих частин, завдяки чому організм і належить до живого світу.

Такий підхід засвідчує намагання М. Пирогова відійти від чистого просвітницького романтизму стосовно існування і сутності людини. Він стурбований тим, що людина часто-густо шукає життєвий порятunek у просторі пересудів, поза межами науки, у просторі удаваних життєвих смислів та сурогатів культури, у просторі другорядних чеснот, які не можуть застерегти життєвий світ особистості від зворотності та зла. І єдиною втіхою для людини у набутті життєвого оптимізму залишається самоствердження у виконанні функціонального обов'язку будь-якою ціною. Але ж чи можна вважати істинно людським обов'язком перетворення життєвого світу особистості у такий, що втратив людськість і людяність, приклади чого дає нам новітня історія, сучасний глобалізований світ.

У руслі власного розуміння суті життя суспільства та самоідентифікації особистості М. Пирогов особливу увагу приділяє проблемі свободи і свободи совісті, процесу взаємодії світської, наукової та релігійної свідомості і самосвідомості особистості, нації, народу, суспільства. Він неодноразово наголошує на тому, що люди мають і підстави, і право дотримуватися різних, у чомусь розбіжних світоглядних позицій, можуть і повинні відстоювати свої внутрішні переконання, погляди на світ, людину, дійсність. Але будь-який час вимагає усунення штучних бар'єрів поміж людьми, які відрізняються думками й поглядами, та водночас мають надто ефективний чинник для наближення до порозуміння та єднання. Під таким чинником М. Пирогов мав на увазі єдність культури, науки, освіти, виховання та віри.

Наш час — це цілий спектр суперечностей у морально-культурному та духовному житті людини і суспільства, який містить ті питання, що були актуальними і у XIX столітті, і до яких повертає увагу М. Пирогов. До таких питань він відносить питання про місце, роль і значення у людському існуванні духовного виховання, про феномен совісті та свободи совісті, про завдання систем освіти щодо їх формування в особистості.

Що ж таке совість? Філософський енциклопедичний словник тлумачить зміст цього поняття як здатність особистості на критичну самооцінку. Совість — це «... категорія етики, що характеризує здібність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання та робити самооцінку скоєних вчинків...» [14, 620].

Однак важливо звернути увагу на те, що у даному визначенні поняття «совісті» недостатньо наголосу на емоційному аспекті оцінки людиною власних думок та вчинків, на моменті її критичного інтерсуб'єктивного ставлення до дій інших людей, співставлення власних та чужих суджень і вчинків. Це поперше. По-друге. Зведення особистої совісті до індивідуальної свободи совісті може призвести до того, як застерігає Пирогов, що будь-який злочинець сприйматиме спробу виправдовувати свої неправомірні діяння під гаслом недоторканності індивідуальної совісті, безумовної правомірності лишень власної оцінки життєвих обставин та процесів. Відтак, особиста совість як свобода може набути ознак та змісту свободи безсовісності.

Останнє і скеровує думку на розуміння особистої совісті як свободи у більш широкому змістовному контексті — як особистої свободи світовідчуття і вільного вибору будь-якого світогляду: наукового, атеїстичного, релігійного та адекватних їм вчинків, узгоджених зі свободою совісті та правом інших, із загальнолюдськими цінностями й ідеалами.

Отже, не можна ототожнити право особистості на вибір світосприйняття з поняттям особистої совісті як виключно особистісної властивості, оскільки здатність людини лише на самооцінку без вище вказаної співставленості набуває форми суб'єктивізму у його крайньому вияві — егоцентризмі.

Але ж відомо, що основоположною нормою поведінки людини у сучасному цивілізованому суспільстві є якраз не егоїзм, а гуманізм, толерантність, терпимість щодо іншого погляду на світ, до чужої думки. Цивілізоване суспільство зобов'язується забезпечити можливість кожній людині сповідувати будь-які власні переконання і, що більш важливо і більш суттєво, — забезпечити її апіорне право пропагувати їх, пропонувати для обговорення іншим людям. Однак припустимість розмаїття поглядів, на думку видатного просвітителя, не може бути безмежним, а принцип і норма суверенності совісті не повинна заворожувати людину, особливо у випадку демонстрації людиноненавистництва стосовно іншої людини.

Саме з вихованням такого світовідношення на засадах особистої совісті як свободи повинні пов'язувати свою діяльність всі системи освіти і виховання, оскільки саме з ними, своєю чергою, пов'язані духовне, гуманістичне оновлення людської суті й існування, перехід суспільства до діалогічних відносин.

Отже, проблема свободи совісті, якою опікувався М. І. Пирогов, у сучасній філософії та практичному житті не зводиться лише до свободи вибору індивідуально-еґоїстичних дій та оцінок. Вона також тісно пов'язана з умовою демократизації та гуманізації способів мислення, світовідношення та життєвியавів кожної людини. Іншими словами, свобода совісті, незалежно від історичних поворотів у розвитку суспільства та існуванні людини, була і залишається однією з фундаментальних духовних цінностей хоч би тому, що знаходиться в органічному зв'язку з іншими свободами. Принаймні, свобода совісті не виключає і свободу слова, і свободу громадської діяльності різних соціальних спільнот та об'єднань, організацій та інституцій, у функціонуванні яких може виявлятися творчий прояв людського духу з ознаками не лишень особистісної життєздатності, а й із ознаками нездоланної сили національних почуттів, самосвідомості, що мають для з'ясування сутності людського існування не менше значення, ніж особистісний дух.

З іншого боку, відчуження совісті як особистої властивості людини, виходячи із вище викладеної думки, насправді виглядає удаванним, оскільки у будь-якому разі світосприйняття та світовідношення становлять наслідок індивідуального судження та вчинку, які переростають в індивідуальне переконання. Тобто власним самостійним переконанням і певною внутрішньою духовною культурою особистість вільно стверджується у будь-якому світовідношенні: науковому, філософському, релігійному.

Однак поняття свободи совісті у світогляді М. І. Пирогова найчастіше співставне з відносинами людей, що влаштовують своє життя за християнськими цінностями. Можна припустити, що такі переваги у світогляді М. І. Пирогова пов'язані з певною відмінністю філософського та християнського тлумачення змісту понять «свобода» і «совість».

Який же зміст у ці поняття вкладає християнський світогляд? Доктор богослов'я, архієпископ Смоленський та Калінінградський Кирило, підкреслюючи цю відмінність, наголошує, що філософський світогляд зосереджується здебільшого на тлумаченні цих понять у соціально-історичному аспекті — свободи від рабства, особистої людської незалежності тощо. Релігійний — на внутрішній свободі людини, на свободі волі, свободі від гріха, свободі від інстинктивної руйнівної основи, що і підносить людину над твариною, постаючи субстанцією людськості. По-іншому, релігійний підхід вважає головною частиною змісту поняття «свобода» внутрішню свободу, поза якою немає звання людини.

Совість релігійний світогляд тлумачить як спроможність людини визначати дистанцію між моральними ідеалами, божим моральним законом та своєю реальною поведінкою. Якщо ж ця поведінка відрізняється від морального закону, моральних ідеалів, то у цю мить повинна заговорити совість як внутрішній контролер, вважає Кирило, з метою подолання прірви, що утворилася між ідеалами та реальністю. Такий погляд на поняття совісті і свободи імпує і М. І. Пирогову.

Однак слід зауважити, що феноменологічна методологія взагалі та ХХ–ХХІ століть зокрема, наблизили можливість поєднання двох моментів духовної реальності у сутності й існуванні людини. Суть її полягає у тому, що

філософське поняття свободи совісті не зводиться лише до світоглядної свободи. Свобода совісті, у той же час, є можливістю та необхідністю людини прислухатися до свого внутрішнього «Я», безпосередньо і феноменологічно значно більшого, ніж «Я» під кутом зору певних життєвих та соціальних обставин. Саме із цим другим «Я» і пов'язані «свідчення та суд» особистості над собою та обставинами. А внутрішній голос підштовхує людину до певного морального вчинку, поведінки. Отже, діяльне життя людського «Я» розпочинається з концентрації внутрішнього життя, волі у ході реалізації мети. Це стає законом внутрішнього життя особистості. Навіть якщо людина має добре здоров'я, підкреслює М. Пирогов як лікар, а не піклується про свій спосіб думок, про свою самосвідомість, честь, мужність і гідність, то вона знаходиться за один крок до фізичної хвороби.

Тому даний об'єктивний момент у складі людської суб'єктивності дозволяє розглядати її внутрішнє життя з позиції необхідності. Конкретною формою розкриття змісту необхідності є дійсний вияв свободи волі як атрибутивної характеристики суб'єктивної активності, як зростаючої індивідуалізованої волі всезагально-конкретного спрямування. Іншими словами, людина у своєму житті ніби переміщує себе волею власного «Я» у світ як загальне. Отже, індивідуалізоване самопізнання та самоствердження особистості починається з цілепокладання, у якому міститься всезагальна об'єктивна необхідність як чітко усвідомлена цінність — свобода. Чим менше людина займається самопізнанням та самоствердженням, тим більше обману, ілюзій у її душі та житті й тим частіше вона апелює до «середовища», «влади», «інших». Але ж будь-яку людську вартість можна надбати, живучи для іншого, як для себе, проголошує загальновідомий гуманістичний принцип екзистенціальної філософії. Однак при цьому зауважимо: людинолюбство має бути суто добровільним.

Ідея прислухання особистості до свого внутрішнього морального «Я», ідея духовної суверенності індивіда тривалий час засуджувалась і філософськи, й історично як крайній індивідуалізм та дурний імідж людини. Ми поділяємо думку В. Біблера про те, що будь-який суттєво значущий культурний феномен не є наслідком дурного свавілля людини, а скоріше феноменом, який виявляє певне внутрішнє зосередження духовного буття особистості, що репрезентує певну епоху, культуру у формі відповідальних, інколи навіть героїчних вчинків в ім'я збереження і розвитку останніх. Саме такі вільні вчинки та катарсис особистої відповідальності людини і постають змістовним зосередженням ідеї свободи совісті [2, 16–57]. У цьому контексті самопримус людини до праці над собою не може розглядатись як несвобода. Свобода, що розуміється свободою вибору поза роботою над собою, неможлива у процесі творення власного життєвого світу. Світ поза працею над собою немає сенсу, оскільки він як належний повинен бути наповнений смислами і цінностями культури. Відтак, екзистенція сама собою, власними зусиллями, на власний розсуд, своєю «розумною природою» (Аристотель) надає сенс особистому існуванню і сутності, у тому числі і під час навчання, у процесі діяльного опанування досягнень культури.

Таким чином, суттєво значущим для свободи прислуховування людини до свого внутрішнього голосу, до великого (морального) «Я» є те, що формується

вона у просторі культури, науки, освіти, виховання. Тому виховання і самовиховання першого і другого «Я», вважає Пирогов, повинні базуватися на врахуванні як внутрішньої суверенності особистості, моральності, свободи совісті, так і обставин «суспільної домовленості». У свободі совісті, таким чином, реалізується особистісна екзистенція людини, яка вимагає від неї власних зусиль розуміння того, що відбувається з нею та світом. Отже, хочеш бути гідною людиною — почни з себе. Недарма латиномовний варіант терміна «со — вість» означає одночасно і усвідомлення сенсу власних дій, і моральну відповідальність людини за них. А термін *homo consziens* так і перекладається з латини як «людина усвідомлююча», «людина со — віслива» на противагу терміну *homo sapiens*, крізь призму змісту якого людське існування і сутність можуть позбавлятися «тягаря» вільного вибору, свободи совісті й відповідальності [7, 11]. Відтак перед М. І. Пироговим не стоїть питання-дилема: чому віддати перевагу в освітянсько-виховному процесі — знанню, яке безперечно формує людську особистість, чи поєднанню у ньому знання, совісті та свободи. Головне для нього — це не поступитися останнім заради та в ім'я будь-яких практично-прагматичних цілей, виправдовуючись при цьому ідеєю «гри за правилами» (Декарт). А оскільки в основі саме християнського світовідношення людини лежить заглибленість в ідею совісті та свободи волі, то і християнство просвітителів розглядає не просто як один із багатьох історичних типів світогляду, а як певну історичну форму внутрішньої зосередженості людини, розмислів свідомості, що втілює ідею суверенності індивіда як особистості. Однак неузгодженість екзистенційних та соціальних ідеалів і цінностей спричиняють розлад і відчуження свободи совісті, моральних та культурних засад становлення індивідуальності. Вихід із такого кризового стану світовідношення людини та систем освіти і виховання Пирогов вбачає, насамперед, на шляху з'ясування наступного: по-перше, чи варто людині сліпо узгоджувати самовиховання та принципи виховання з тим, що нового у цьому плані вимагає час та суспільство; по-друге, чи доцільно людям щоразу радикально змінювати існування та принципи розвитку суспільства; по-третє, чи приймати людині як виклик долі несумісність екзистенційного вибору з мораллю та цінностями соціуму і налаштовувати себе на протистояння і боротьбу, не розраховуючи при цьому на перемогу та схвальність загалу.

Між іншим, найбільчіше відчуження свободи совісті спостерігається в суспільному житті, оскільки тут воно пов'язане з вседозволеністю використання будь-яких засобів заради досягнення певної суспільної мети. Саме тому проблему свободи совісті та її відчуження Пирогов скеровує у площину права, у площину взаємозв'язку та взаємодії права й свободи совісті. На його думку, правове визнання свободи совісті, внутрішнього голосу людини, до якого повинна дослухатися і особистість, і влада, потрібне не стільки індивіду, скільки суспільству. Адже будь-яке суспільство стикається з тим, що людині не можна наказати думати і чинити виключно так, як того хоче воно. З іншого боку, не слід припускати помилки, що свобода совісті не потерпає від її правового невизнання, що і без права совісті людина може вільно виявляти себе, хизуючись усвідомленням свободи своєї совісті за будь-яких соціально-політичних

обставин. Йдеться про те, що правові основи свободи людини взагалі і свободи совісті зокрема, залишаються у кожному випадку фундаментальними основоположними принципами функціонування громадянського суспільства та індивідів. Однак при цьому не слід впадати в чергову ілюзію стосовно того, що широкий простір свободи совісті, визначений законом, нівелює потребу людини у тому, щоб поводитися совісно при здійсненні будь-якої діяльності.

Право на свободу совісті так само, як інші норми людського існування, не може бути безмежним та непов'язаним, у першу чергу, з нормами морально-етичного спрямування. Скажімо, права на свободу слова, мітингів, публічних виступів тощо завжди повинні бути поєднані з моральною відповідальністю людини за свої судження, запропоновані загалу. Тобто саме свобода совісті не повинна дозволяти людині видавати, наприклад, малодостовірні судження за високодостовірні, за беззаперечні істини в останній інстанції. Таким модусом вимогливості, на погляд М. І. Пирогова, не може нехтувати будь-яка людина й особливо та, що навчає гідності інших, впливає на формування інтелектуальної свободи, як одного із аспектів прояву свободи совісті людської особистості. Але, як пише О. Солженіцин, «... інтелектуальна свобода — надто бажаний дар, однак як будь-яка свобода — дар не самоцінний, а — прохідний, лишень розумна умова, лишень засіб, щоб ми з його допомогою могли досягти якоїсь іншої мети... » [12, 5, 9].

Дещо толерантніша думка М. І. Пирогова: освіта і наука свідчать не лише про формування інтелектуальної свободи особистості, а й достеменного устремління людини до правди, однак, застерігає вчений, лише тоді, коли наука та освіта не мають у собі «недуги», яка може спричинити масштабні соціальні недуги. На жаль, сьогодні ми можемо констатувати, що віра Пирогова, Сократа та всіх просвітників у всемогутність інтелекту стосовно збереження гідності, справедливості і свободи не витримала випробовувань часу і стала чи не найголовнішою «зневірою» сучасної людини. Просвітитель Пирогов, спостерігаючи за життям української людини XIX — початку XX століття на Вінниччині, зазначає, що обійстя освіченої людини — більш вдале, відрізняється виразною продуманістю в його облаштуванні. Розвинена самосвідомість освічених «малоросів» — то здобуток їх трудової самовідданості та слідування біблійно-молитовному принципу: «Сплячий розум народжує потвор». При слабкому розвитку моральних основ людини можна було б говорити лишень про спритність та ловкацтво у процесі облаштування власного обійстя українською людиною, вважає Пирогов.

Так, у системах освіти варто вчити читати, рахувати, писати, але не забувати про любов до Бога та світу, створеного ним, любов до Батьківщини і шану до батьків. Саме така сума знань, вмінь і почувань у своїй системній цілісності творить совісну, моральну і гідну людину, творить людську сутність, надає особистості сили втриматися та вистояти перед дурницями і спокусами у думках і вчинках, надихає особистість на знання і дотримання права, честі й гідності, виконання обов'язку, вважав М. І. Пирогов.

Література:

1. *Антология педагогической мысли России второй половины XIX — начала XX в.* /Сост.п. А. Лебедев. — М.: Педагогика, 1990.

2. *Библер В. С.* Нравственность. Культура. Современность. Философские раздумья о жизненных проблемах /Этическая мысль. Научно-публицистические чтения // Редкол.: А. А. Гусейнов и др. — М.: Политиздат, 1990.
3. *Братусь В. Д.* Великий хирург, учений, гуманіст Н. І. Пирогов: К 175-летию со дня рождения // Клинич. хирургия. — 1985. — № 11.
4. *Галицький Л. І.* Україна і діяльність М. І. Пирогова у викладанні гуманітарних наук. — Дніпровськ, 1992.
5. *Каган О. С.* Якого духу ця людина? // Радянська медицина. — 1941. — № 1.
6. *Кульчицький К. І.* Микола Пирогов: дивовижні уроки життя Бути людиною // Мед. Газета України. — 1994. — № 42–43, грудень.
7. *Мамардашвили М. К.* Сознание и цивилизация // «Природа», №11, 1988.
8. *Милтс А. А.* Совесть / Этическая мысль. Науч.-публицист. чтения // Редкол.: А. А. Гусейнов и др. — М.: Политиздат, 1990.
9. *Мыслители* разных эпох о совести. Там же.
10. *Мусин-Пушкин А. А.* Пирогов как педагог. — Пг., 1917.
11. *Пирогов Н. И.* Севастопольские письма. — Спб., 1899.
12. *Солженицын А.* На возврате дыхания и сознания. // «Новый мир». — № 5. —1991.
13. *Согомонов Ю. В.* Моральное отчуждение: грани малоизученной проблемы /Освобождение духа // Под ред. А. А. Гусейнова, В. И. Толстых. — М.: Политиздат, 1991.
14. *Философский* энциклопедический словарь. — М.: «Советская энциклопедия», 1983.

***Тавріда Хорольська.* Своєобразіє інтерпретації існування і сутності человека Н. І. Пироговим**

В статье анализируется оригинальная философско-христианская интерпретация обратимости и необратимости человеческой сущности и существования, предложенная просветителем Н. И. Пироговым. Обратимость индивидуально-личностного существования связывается им с такими жизненными ценностями как образование, образованность, наука, знания. Необратимость обеспечивается культурой самоформирования человеческой идентичности на основе целостной системы социокультурных и религиозных духовных ценностей, идеалов и норм. Последняя анализируется в контексте нескольких составляющих культуры становления экзистенции и ее жизненного мира.

***Tavrida Chorolska.* Original Interpretation of Man's Existence and Essence made by M. I. Pirogov**

Original philosophical and Christian interpretation of reversibility and irreversibility of man's essence and existence suggested by M. I. Pirogov is analyzed in the article. Reversibility of individual existence is connected with such life values as education, erudition, science and knowledge. Irreversibility is supported by culture of personal identity formation on the ground of integral system of socio-cultural and spiritual values, ideals and norms. The last one is analyzed by means of several constituents of existence development and its life space.

ОСВІТА І НАУКА В ПОСТНЕКЛАСИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Постнекласична наука, яка складається у процесі сучасної глобальної наукової революції, багато в чому змінює звичні уявлення про науковість у поглядах на світ і людину, знання й освіту. Нова рубрика ставить собі за мету знайомити читача з досягненнями і проблемами постнекласичної науки, акцентуючи увагу на їх загальнокультурних наслідках та нових освітніх завданнях і можливостях. Оскільки предмет постнекласичної науки — складні людиномірні системи, здатні до самоорганізації і саморозвитку, поділ науки на природознавство і гуманітаристику стає тут проблематичним, як і традиційні межі наукових дисциплін у сфері трансдисциплінарних нелінійних досліджень. Адекватні філософські засади світоглядних і методологічних зрушень стають основою не тільки наукових пошуків, але й освітніх стратегій. Зв'язок філософії науки і філософії освіти за доби постнекласики набуває нового змісту.

Багато з вищесказаного наочно представлено у статті «Методологія і принципи синергетики», якою ми відкриваємо нашу рубрику. Статтю написано нашим московським колегою, знаним спеціалістом у галузі синергетики й філософії синергетики Володимиром Григоровичем Будановим, провідним науковим співробітником Інституту філософії РАН. Фізик-теоретик за першим фахом, кандидат фізико-математичних наук В. Г. Буданов — автор державної програми «Концепції сучасного природознавства» для гуманітаріїв, створеної на основі еволюційно-синергетичної парадигми. Уже п'ятнадцять років він викладає цей курс на філософському факультеті Московського державного університету, в Російському державному гуманітарному університеті та інших вузах.

*Координатор рубрики,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії і методології науки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Ірина Добронравова*